

DOI 10.36074/grail-of-science.02.04.2021.071

«ДІАЛОГ КУЛЬТУР» У ТВОРЧОСТІ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА

Конєва Тетяна Михайлівна

канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри світової літератури
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, УКРАЇНА

Анотація. У статті виявлено параметри зв'язків творчості Шолом-Алейхема з Україною. Розглянуто тематику прози митця так званого «київського періоду», розкрито українські мотиви у ній. Зокрема підкреслено, що найбільш потужними у цьому відношенні є повісті й романи ліричного спрямування («Пісня пісень», «З ярмарку», «Тев`є-молочар», «Хлопчик Мотл», «Потоп», «Блукаючі зірки»), у яких згадуються українські міста та селища, або відбуваються у них події, втім, українські міста та їх населення скоріше є лише тлом для зображення драми єврейської спільноти. Водночас зазначено, що у повістях «Пісня пісень» й «Тев`є-молочар» подано описи української природи, хоча переважно крізь призму сприйняття головного героя, що надає творам особливої ліричності. Ще одним ракурсом зображення України у творах Шолом-Алейхема є звернення до українських характерів, української культури і традицій.

Ключові слова: Шолом-Алейхем, творчість, «діалог культур», мотив, образ, колорит.

Мистецтво Шолом-Алейхема унікальне, адже містить елементи різних культур. Літературознавці і критики цілком справедливо вважають, що Шолом-Алейхем – продовжувач традицій єврейської й російської демократичної літератури, адже активно розвиває тему «припинених і ображених», творить в ім'я «маленької людини». Він – продовжувач і традицій американської гуманістичної літератури в зображенні «маленької людини», у викритті вульгарності, дрібних пристрастей, від яких «стає сумно жити на світі» [2, с. 3]. Проте життєтворчість Шолом-Алейхема географічно й духовно тісно пов'язана з Україною. Він не тільки сформувався на Україні як письменник, але й закарбував її у своєму набутку. І хоча вже існують окремі наукові розвідки, присвячені окресленому аспекту (М.Беленький, І.Серебряний, Р.Рубіна, Г.Ременник та ін.), виникає необхідність виявити параметри зв'язків творчості Шолом-Алейхема з Україною.

Мета статті – дослідити «діалог культур» в творчості Шолом-Алейхема, зосередивши увагу на взаємодії єврейської й української культурних ліній у ній.

Серед ключових тем творів письменника так званого «українського періоду» (1883-1905) чітко виділяються наступні:

*тема світу дитинства («Оповідання для дітей»);

*нездоланної долі єврейського народу, котрий попри злидні й постійні приниження не втрачає почуття гумору (повісті «Два камені», «Вибори»,

«Мрійник»);

*віри у творчі можливості народу та незламність його духу (повість «Сендер Бланк і його сімейка»);

*позитивного героя, який, незважаючи на жорстоку дійсність, пробивається до світла своїм талантом (романи «Стемпеню», «Іоселе-Соловей»);

*аморальності скнар (цикл новел «Менахем – Мендль»);

*тема «маленької людини» (повість «Тев`є-молочар», цикл новел «Менахем – Мендль»).

Варто зазначити, що тема «маленької людини» зазнає певної еволюції у художньому набутку митця. Спочатку увагу автора привертала людина праці, котра укорінена у рідну землю, наділена високими моральними й духовними якостями та оптимізмом. Символом такого зображення постає головний герой повісті «Тев`є-молочар», перші розділи якої з`являються в «київський період».

Проте серед галереї «маленьких людей» поступово виділяється ще один тип, як каже про нього автор, – це «людини повітря», яка, не відчуваючи ґрунт під ногами, повсякчас мріє, але ці мрії ущент розбиваються, зіткнувшись з жорстокими законами нової економічної формації. Символом такого енергійного трагікомічного героя постає у творах Шолом-Алейхема Менехем-Мендль (роман у новелах «Менахем-Мендль»).

Отже, перебування на Україні сприяло формуванню професійної спрямованості Шолом-Алейхема, живило його творчість.

Духовні зв`язки Шолом-Алейхема з Україною виявилися у тому, що він широко використовував у своїх творах український колорит, звертався до українських мотивів та образів. Найбільш значущими в цьому відношенні є його книги ліричного звучання, такі, як повісті «Пісня пісень», «З ярмарку», «Тев`є-молочар», «Хлопчик Мотл», романи «Потоп», «Блукаючі зірки» тощо, у яких згадуються українські міста та селища, або відбуваються у них події, втім, українські міста та їх населення скоріше є лише тлом для зображення драми єврейської спільноти. Наприклад, в автобіографічній повісті «З ярмарку» митець згадує місто Лубни Полтавської губернії, у якому йому довелося працювати впродовж 1880 - 1882 років: «Лубни – це назва міста, яке побажало замати нового казенного раввина. Старий раввин, очевидно, прийшовся недо смаку в Лубнах. Лубенські євреї не хочуть знати ніякої політики, їм чужі фокуси. Коли людина не подобається, вони говорять їй: «Іди з Богом» [3, с. 588].

Часом письменник надавав містам і містечкам умовних назв: Київ – Єгупець, Боярка – Бойберик, Одеса – Чорноморськ, однак, навіть окремі штрихи, якими він змальовував оточення єврейської громади, є цінними для нас, бо нанесені рукою очевидця. До того ж вони, переважно, надзвичайно влучні.

Важливо підкреслити, що у повістях «Пісня пісень» й «Тев`є-молочар» подано описи української природи, хоча переважно крізь призму сприйняття головного героя, що надає творам особливої ліричності.

Українська природа ніби осяює своєю величністю і красою високість почуттів юнака Шимека і юнки Бузі у повісті «Пісня пісень», над створенням якої письменник працював впродовж трьох років. Перші дві її частини «Бузя» і «Йдемо по зелень» було надруковано 1909 року у Варшаві в газеті «Дер Фрайнд». Третя частина «Тієї ночі» – у нью-йоркському щотижневнику «Дер

американер» 1911 року. Четверта частина «У суботу після зелених свят» – у нью-йоркській газеті «Юдишес тагеблат» 1911 року. Варто зазначити, що цей твір, за словами Шолом-Алейхема, має пряме відношення до його особистих переживань.

Романтичне кохання Шимека і Бузі гармоніює з навколишньою чарівною українською природою. От молодь виходить у поле. Воно, як написано в повісті, «тягнеться без кінця і краю. Зеленою ковдрою вкрите. Жовтенькими цяточками поцятковане. Червоними клинчиками поклиноване» [4, с. 389]. Пісенні інтонації цих рядків, інверсії в них нагадують поетичний твір.

А от і діалог юних закоханих:

« - Шимек! Ой, Шимек! Диви-но! Поглянь, яке небо! Ти зовсім не бачиш, що діється навколо!

- Я бачу, дурненька! Авжеж бачу. Я бачу небо, відчуваю теплий вітерець, чую, як пташки щебечуть, цвірінькають і літають над нашими головами. Це – наше небо, наш вітерець, наші пташки, все наше, наше, наше!» [4, с. 390-391]. І це так про українську природу, як про рідну, говорять єврейські діти.

Романтичне кохання головних героїв повісті подається в ореолі поетичних рядків (ремінісценцій) з біблійної «Пісні пісень», що надає твору дивовижної краси і милозвучності.

Шолом-Алейхем прекрасно знав Біблію, високо цінував її легенди, міфи, сказання. Персонажі давньої «Пісні пісень» цар Соломон і пастушка Суламіф проголошують право людини вільно кохати і коханням творити добро і красу. Біблейський поет, проникнувши у духовний світ героїв, показав високе розуміння кохання, котре окриляє і возвеличує людину, осяює її душу промінчиками взаємоповаги і терпіння.

Біблійна «Пісня пісень» – це книга повчально-поетичного характеру, яка входить до третьої частини Старого Завіту. Назва її означає «найкраща з пісень». Авторство її приписується царю Соломону. До цього часу серед спеціалістів не існує єдиної точки зору щодо походження твору. Деякі науковці вважають «Пісню пісень» зібранням давньоєврейських любовних пісень, які штучно забарвлено окремими сюжетними лініями (кохання дівчини до пастуха і вимушене відведення її до царського гарему). Інші гадають, що це було зібрання ліричних народних пісень, весільна обрядовість. Церковні тлумачі Біблії розглядають цей твір як певну алегорію: любов бога до обраного народу або любов Христа до церкви [1, с. 117].

У пасхальні свята «Пісня пісень» читається у синагозі. Напередодні Великодня Високу пісню Соломона єврейські діти вивчають у релігійній початковій школі.

Шолом-Алейхема передовсім захоплювала висока лірика цієї поеми любові.

Повість Шолом-Алейхема – справжній гімн кохання. Письменник, вдаючись до біблійної пісні, тонально забарвлює свій твір. У перших двох частинах вона звучить піднесено романтично і відповідає душевному стану юних закоханих. Народнопісенні традиції оригіналу (розкриття почуттів героїв через зв'язок з природою, поетичність і музичність оповіді) дозволяють митцю передати красу зародження кохання-мрії. У наступних двох частинах

тональність оповіді змінюється: райдужне минуле вступає у сутички з правдою реального життя. «Найкраща пісня» набуває мінорного звучання. Митець не бачить виходу з конфлікту, однак це не сповнює його сумом. Життєстверджуюча сила його «юнацького роману» в польоті, у здатності душі піднятися над побутом і буденщиною, у здатності зрозуміти й прийняти високу поезію.

Буквально «вкоріненим» в українську землю малює Шолом-Алейхем свого любленого героя Тев`є-молочара в однойменній повісті. Тев`є добре працює на землі, міцно стоїть на ній, він фізично й морально здоровий, життєлюбний і мудрий, в його мові каскади сентенцій з єврейських священних писань та українських прислів`їв та приказок. Він дружить з українськими селянами, віддає заміж, хай не без вагань, бо живучі ще забобони, одну із своїх дочок за українського парубка Федора. Скільки лиха падає на голову Тев`є, особливо останнє – вигнання з села царським циркуляром, що забороняв євреям працювати на землі, – але він гордо тримає голову, нездоланий, живучий...

Найпродуктивнішими засобами пластичного відтворення характеру Тев`є у повісті є ремінісценції з Святого Письма, місцевий фольклор і гумор. Тев`є використовує текст Тори виключно для ілюстрації власних думок і власних логічних побудов і висловів. Таким чином письменник переносить акцент із Тори на людину. Але дуже часто після слів з Тори чи Талмуду Шолом-Алейхем наводить еквівалент із української народної творчості. І дана приказка чи прислів`я підтверджує не істинність слів Святого Письма, а швидше правильність їх інтерпретації головним героєм. «Як в Писанні сказано: І возридала откровиця, – плач, хоч надірвися! Розум і каяття – обидві ці речі завжди приходять надто пізно. Не судилося Тев`є стати багатієм. Як у приказці: не було в Микити грошей – і не буде. Така воля Божа. Бог дав, Бог взяв, чи, як каже Раші, ходімо, брате, перешилимо, – кажу, – по чарчині!» [5, с. 44].

Історія Тев`є – це історія «маленької людини», яка всупереч щоденній виснажливій боротьбі за існування несе по життю невичерпну біблейську мудрість, поєднуючи її з духом здорового оптимізму, і протиставляє неймовірним труднощам та випробуванням воістину народний гумор. Недарма Тев`є ставлять в один ряд з персонажами М. Гоголя, Р. Роллана, Ч. Діккенса, А. Чехова, О. Довженка.

Твір про Тев`є-молочара посідає почесне місце в репертуарі багатьох українських драматичних театрів. 1940 року Харківський драматичний театр імені Тараса Шевченка здійснив його постановку. Роль Тев`є блискуче виконав видатний український актор Мар`ян Крушельницький. 1991 року «Тев`є-молочара» показав столичний український драматичний театр імені Івана Франка. Виконавець ролі Тев`є – один з найвидатніших українських акторів Богдан Ступка. І з цього часу «Тев`є-молочар» – візитна картка івано-франківців.

Ще одним ракурсом зображення України у творах Шолом-Алейхема є звернення до українських характерів. Так, в оповіданні «Пасха на селі» письменник любовно змальовує українського хлопчика Федька, який дружить з єврейським хлопчиком Файтлом: «Гарне личко з симпатичними оченятами, з білим лляним волоссям, одного віку з Файтлом і готовий за Файтла у вогонь і воду. І Файтл теж любить його» [6, с. 636]. Щоправда українські характери

спрощені, розкриті не до кінця, але письменник з симпатією ставиться до них.

Оповідання «Пасха на селі» починається поетично, як дума кобзарська: «Нехай вітри дмуть. Нехай бурі завивають. Старий дуб стоїть з перших днів створення світу, і коріння його сягає бозна-якої глибини. Що йому вітер, що йому бурі?» [6, с. 632]. І далі: «Старий дуб – не вигадка. Це жива людина, ім`я якої Нахмен Вербовський з Вербівки». Це – про батька Файтла. І ще про нього сказано: «У Вербівці Нахмен Вербовський живе з діда-прадіда». «Наш Нахмен», – так звать його вербівські селяни і мають Нахмена за непогану людину, розумну голову, люблять розмовляти з ним» [6, с. 632].

Розглядаючи українські мотиви у творчому доробку Шолом-Алейхема, неможливо не відзначити і мотиву позитивного ставлення до євреїв у тодішній Галичині. В повісті «Хлопчик Мотл», де йдеться про відвідування Львова по дорозі до Америки, говориться, що у Львові «у суботу євреї одягаються по-своєму, ходять цілком вільно скрізь по місту і ніхто їм слова не сказав. А люди які? Золото, а не люди» [7, с. 112].

Висновки. Отже, перебування Шолом-Алейхема на Україні сприяло його знайомству з українськими національними традиціями, звичаями, культурою й літературою. Митець високо цінував творчість Тараса Шевченка, зачитувався «Кобзарем», називаючи його «піснею пісень Шевченка», цікавився музичним доробком композитора Миколи Лисенка, мав духовну єдність з М. Коцюбинським, неодноразово зустрічався з ним, коли той перебував на лікуванні у Києві. Його чарувала краса української народної пісні. Водночас життя письменника на Україні наповнило його духовну скарбницю новим матеріалом. Українські теми, мотиви, образи збагатили епос митця, надали йому унікального й неповторного забарвлення та краси.

Список використаних джерел:

- [1] Барков П.Н. (1956). *А.И. Куприн: Критико-биографический очерк*. Москва; Ленинград: Издательство АН СССР.
- [2] Бельський М. С. (1991). *Биография смеха. Очерк жизни и творчества Шолом-Алейхема*. Москва: Художественная литература.
- [3] Шолом-Алейхем. (1960). *С ярмарки. Собр. соч.: В 6-ти т. Т. 3.* (265-603). Москва: Государственное издательство Художественной литературы.
- [4] Шолом-Алейхем. (1959). *Пісня пісень. Юнацький роман. Вибране.* (381-425). Київ: Державне видавництво Художньої літератури.
- [5] Шолом-Алейхем. (2017). *Тев`є-молочар*. Київ: Знання.
- [6] Шолом-Алейхем. (1961). *Пасха в деревне. Собр. соч.: В 6-ти т. Т. 5. Рассказы.* (632-644). - Москва: Государственное издательство Художественной литературы.
- [7] Шолом-Алейхем. (1960). *Мальчик Мотл. Собр. соч.: В 6-ти т. Т. 3.* (5-264). Москва: Государственное издательство Художественной литературы.